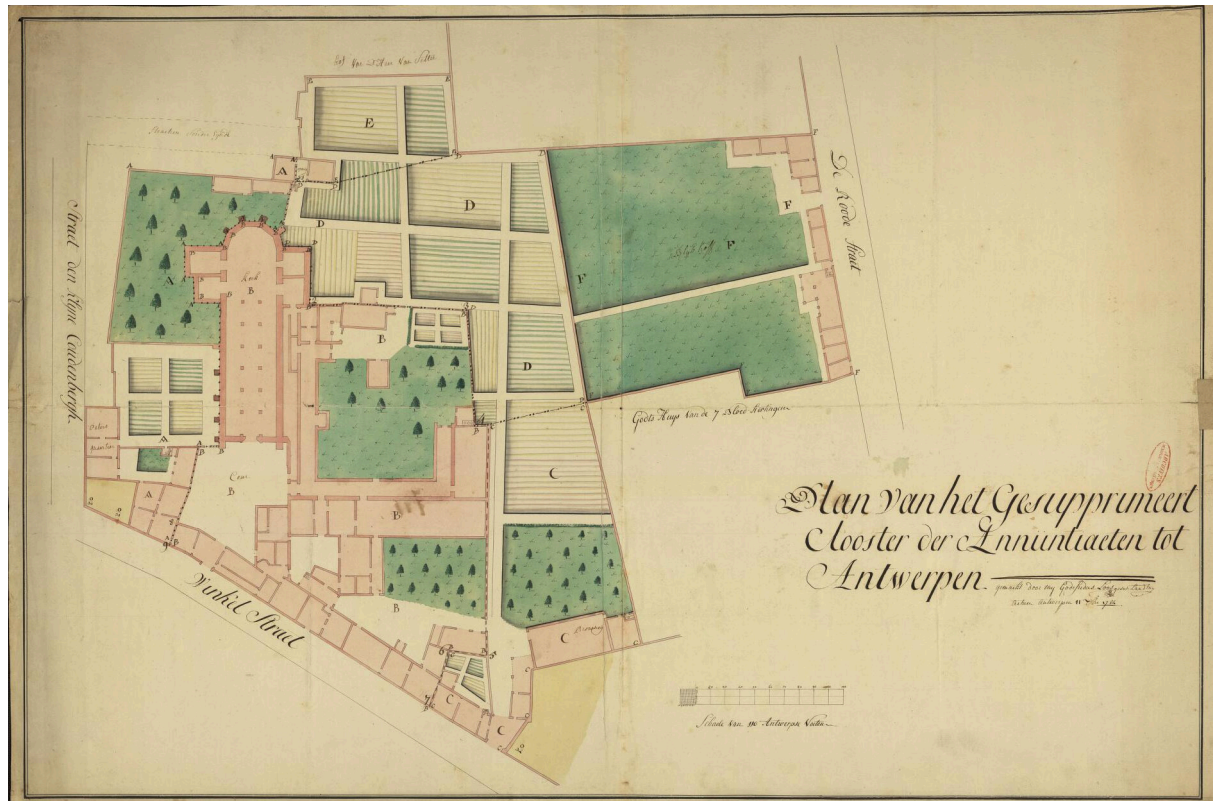

Betreft:

Klooster van deannonciaden, Protestantse kerk

Ligging:

Lange Winkelstraat 1-5, 2000 Antwerpen

Rodestraat 12-14, 2000 Antwerpen (deel)

Kleine Kauwenberg 39-41, 2000 Antwerpen

Beheersplan opgemaakt door:

MAAT_WERK architecten bvba

Jules Bordetstraat 22/101

2018 Antwerpen

Opdrachtgevers:

Bestuursraad Protestantse Kerk Antwerpen-Noord (VPKB)

Lange Winkelstraat 5

2000 Antwerpen

Universiteit Antwerpen

Prinsstraat 13

2000 Antwerpen

Plan van aanpak middellange termijn Walcker-orgel van “De Brabantse Olijfborg”, Antwerpen

Opdracht en doel

Op verzoek het bureau MAAT_WERK architecten (Antwerpen) stelde ondergetekende de voorliggende tekst op ten behoeve van het beheersplan van de gehele kerk. Als “onderlegger” voor deze tekst diende het rapport *Plan van aanpak Walcker-orgel van “De Brabantse Olijfborg”, Antwerpen*, in de versie van 2019, eveneens van ondergetekende. In deze versie zijn de bevindingen van de inspectie van 22 juli 2019 verwerkt. Het doel van de werkzaamheden in het beheersplan is de instandhouding van het orgel in zijn huidige aanleg tot het geheel gerestaureerd wordt. De werkzaamheden beogen garantie op een technisch en muzikaal voldoende functioneren van het instrument in de eredienst (primair) en voor niet-liturgisch gebruik (secundair).

Historie

Voor de historie tot en met 1984, zie het *Plan van aanpak Walcker-orgel van “De Brabantse Olijfborg”, Antwerpen* (versie 2019). Na 1984 onderging het orgel lange tijd geen ingrijpend onderhoud meer. De tand des tijds liet zich gelden, met name in de toontractuur. In het voorjaar van 2014 verving Adema’s Kerkorgelbouw (Hillegom) de keilbalgjes en normaalmembranen van de toontractuur en werden de registerfunctiebalgen opnieuw beleerd waarna het orgel betrouwbaarder functioneerde. In de tweede helft van 2014 startte een ingrijpende kerkrestauratie. In de zomer van 2017 bleek het orgel ten gevolge van de kerkrestauratie ernstig extra vervuild. In het najaar van 2017 heeft Schumacher Orgelbau (Eupen) het interieur van de speeltafel en beide orgelkassen schoongemaakt, inclusief het pijpwerk. In de zomer van 2019 heeft orgelmaker Marc Nagels (Kozen) het pijpwerk van de Cornet meegenomen en de stemschade hersteld, deels door te slechte pijpjes te vervangen door nieuwe in de bestaande factuur. Het afgedankte materiaal wordt bij het orgel bewaard. Het is sterk aan te bevelen de komende werkzaamheden aan het orgel door een en dezelfde orgelmaker te laten uitvoeren; het wisselen van orgelmaker geeft “ruis op de lijn” door wisselende visies en – erger – wisselende kwaliteit werk. Bovendien ontstaan er discussies over garantie op het werk bij wisseling van de wacht.

De dispositie van het instrument luidt als volgt:

I. Manual (I, C–g³): Bourdon 16’, Principal 8’, Viola di Gamba 8’, Flauto amabile 8’, Quintatön 8’, Dolce 8’, Flöte 4’, Prestant 4’, Quinte 2⅔’, Mixtur 2⅔’ 4 fach, Trompete 8’, Cornet 5r.

II. Manual (II, C–g³): Geigen-Principal 8’, Lieblich Gedeckt 8’, Salicional 8’, Æoline 8’, Voix celeste 8’, Fugara 4’, Rohrflöte 4’, Piccolo 2’, Trompete Harmon[ique] 8’, Oboe 8’, Kromhoorn 8’, Terts 1⅓’

Pedal (C–f¹): Gedeckt-Bass 16’, Violoncello 8’, Subbass 16’, Violin-Bass 16’, Octav-Bass 8’, Bombarde 16’

Werktuiglijke registers: koppelingen (drukknoppen): I M.z.Ped., II M.z.Ped., II.z.I., Sub Octavcoppel II.z.I., Super Octavcoppel II. drukknoppen: Crescendo ab, Handreg ab, Freie Comb., Tutti&Coppl.,

Auslöser der Coppl. a.d. Walze (voor iedere koppeling een knopje) crescendorol (smal), basculetrede zwelkast II. Manual, wijzerplaat crescendorol (27 standen)

Orgelkasten

De beide kassen zijn constructief in goede orde. Luiken en deuren, hang- en sluitwerk functioneren naar behoren. De toegangsdeur naar het interieur van de linker kas (aan de gevelzijde van de kerk) kiert sterk; hij zou netjes passend gemaakt kunnen worden. Op enkele plaatsen zijn panelen losgeraakt uit hun raam en provisorisch vastgezet om storend meetrillen met lage tonen te voorkomen. In de plint van de linker kas aan de voorzijde tegen de kerkmuur is een gat op lelijke wijze gevuld met naaldhout. Dit zou vervangen moeten worden in eiken, bij te kleuren bij het bestaande houtwerk. Binnen, bij het toegangsdeurtje tot de zwelkast van Man. II ontbreekt bovenaan een wervel om de deur mee te sluiten.

In de houten wanden zitten veel gaten en gaatjes op plaatsen waar kennelijk zaken waren bevestigd. Die gaten en gaatjes zouden gepropt moeten worden en bijgekleurd bij het bestaande houtwerk. Onder de consoles van de torens van beide kassen zijn platte houten ornamenten aangebracht die wellicht dienden voor het aanbrengen van verlichtingsarmaturen. In een later stadium heeft men, waarschijnlijk over boorgaten heen, een eenvoudig houten plankje aangebracht. Deze oplossing is niet fraai, net zo min als de licht metaalkleurige schroeven waarmee de ornamenten aan de kas bevestigd zijn. Zijn deze ornamenten origineel?

Niet alle verstekken in de houten wanden sluiten goed. Het valt te overwegen de grootste kieren op te vullen, tenminste, als deze nog opvallen na het bijwerken van andere schade.

Het houtwerk lijkt behandeld met was. Die laag kan na schoonmaak worden bijgewerkt om de kleur en tekening van het hout te verdiepen en het houtwerk te beschermen.

De frontpijpen zijn in goede staat. Storende deukjes moeten zo goed als mogelijk verwijderd worden. Het sobere snijwerk van de orgelkasten is compleet (hogels en pinakels) en, voor zover vanaf onderen te zien, in goede staat.

[Beheersplan] De orgelkasten zijn inwendig schoon na de reiniging in het najaar van 2017. In constructief opzicht is er sinds 2017 geen wijziging opgetreden; de geconstateerde cosmetische gebreken zijn niet van invloed op het functioneren van het orgel. Conclusie: voor de middellange termijn vallen er redelijkerwijs geen instandhoudingswerken aan de orgelkasten te verwachten.

Speeltafel

Er is heel wat cosmetische schade te zien, na lange tijd van intensief gebruik. Het gezwarte lijstwerk heeft kale randjes, de toetsen en registerknoppen zouden schoongemaakt en opgewerkt moeten worden. Het celluloid van de ondertoetsen is in redelijke orde. Hier en daar trekt het beleg bovenop de toets een beetje krom. De frontons zijn nog goed. Het knopje voor de Mixtur van de vrije combinatie is afgebroken en bewaard. In de speeltafel zijn twee typen schroefjes toegepast: met bolle kop en met platte kop. Het knieschot wordt afgesloten door middel van grote, lelijke schroeven. In de loop van de tijd zijn er kabels et cetera aan en rond de speeltafel bevestigd.

Bekabeling kan beter zoveel mogelijk los van het meubel worden aangebracht. De kabels maken het beeld niet fraaier en zitten in de weg bij onderhoud van de speeltafel. Er zijn elegante oplossingen mogelijk voor de verlichting van de muziklessenaar. De orgelbank kraakt en moet worden nagezien. Voor het verstelbaar maken van de hoogte van de orgelbank worden nu latten gebruikt. Een systeem van stapelbare klossen in een passende houtsoort zou fraaier zijn. Op de basculetrede van de crescendokast van Man. II ontbreekt vooraan bekleding. Die zou naar origineel voorbeeld moeten worden aangevuld. Het eiken pedaalklavier is een stuk lichter dan het overige houtwerk van het speeltafelmeubel. Toetsen en raam kunnen donkerder worden gekleurd. De twee knoppen waarmee het rolluik bediend wordt zijn weg, één is er bij het orgel bewaard.

De toetsen van het onderste handklavier vertonen zijwaartse speling, vooral in het meest gespeelde middengebied; de boventoetsen iets meer dan de ondertoetsen. Het tweede klavier heeft hetzelfde beeld, zij het in mindere mate. De toetsen liggen ook iets ongelijk wat diepgang betreft. Op termijn moeten de handklavieren gereviseerd worden.

De elektromechanische onderdelen in het speeltafelinterieur zijn in 1984 aangebracht op de bestaande knoppen. Dit leidde tot ad hoc oplossingen die een kwetsbare aanblik bieden. Vrijwel geen (multi)contact met veelal lange sprieten, is beschermd. Alleen de koppelkast heeft een plastic afdekplaat, maar die zit los. De constructie voor het generaal crescendo (helemaal rechts van achteraf gezien) is een staaltje inventief knutselwerk. De klos met katrol waarover het touw tussen crescendorol en schakelschuif loopt, zit los. Het is niet zeker of de samenstelling van het generaal crescendo de originele is. Ook lijkt de werking van de rol omgedraaid te zijn ten opzichte van wat bekend van het werk van Walcker. De moderne bekabeling van 1984 is in orde.

Een lastig punt is de bereikbaarheid van de contacten in en onder de handklavieren. De handklavieren van de van origine pneumatische speeltafel zijn niet opklapbaar, dat laat pneumatiek met stijve loden buizen niet toe. In geval van storing zal er flink gedemonteerd moeten worden. Naar verluidt doen zich regelmatig storingen voor in de drukknoppen onder het onderste handklavier.

Wat op dit moment te doen met de speeltafel? In ieder geval kan de buitenzijde cosmetisch in orde worden gemaakt. Voor zover te herleiden, worden geconstateerde functiestoringen (waarover verderop meer) niet veroorzaakt door de elektriek van de speeltafel. Ooit zullen door materiaalmoetheid contacten sneuvelen. Vermoedelijk is het eerst nog mogelijk contacten te repareren of te vervangen. Uiteindelijk zullen de elektromechanische onderdelen plaatsmaken voor computermodule en de toetscontacten door licht- of magnetische contacten. Dat moment is wellicht nog ver weg. Op dit moment volstaat schoonmaak van het interieur en het oplossen van bovenstaande kleine gebreken.

[Beheersplan.] Het interieur van de speeltafel is in het najaar van 2017 schoongemaakt. Verder zijn alle opmerkingen over de speeltafel onverminderd van kracht. De cosmetische schade is niet nadelig voor het functioneren van het orgel op middellange termijn. Bij de jongste controle van de toon- en registerfuncties bleken die in orde op twee details na: van de subkoppeling I+II werkt f^2 niet, van de superkoppeling II+II werkt g^2 niet. Een kanttekening viel te maken bij de vrije combinatie: een flink aantal registers was ingeschakeld terwijl de betreffende knopjes niet uitgetrokken waren. Na een “reset” werkte alles wel naar behoren. Sommige functies van de *Auslöser der Coppl. a.d. Walze* lijken niet in orde; dit belemmert evenwel niet het liturgisch gebruik

van het orgel. Er traden naar verluidt in het afgelopen jaar vervelende storingen op; die waren gelukkig reparabel. Er zullen zich vrijwel zeker nieuwe storingen voordoen op de middellange termijn. Voor het verhelpen hiervan dient ieder jaar een dag werk (met reiskosten) en € 100 materiaal (exclusief btw) te worden begroot bovenop het reguliere orgelonderhoud.

Windvoorziening

Het orgel heeft twee onafhankelijke windsystemen. In iedere orgelkas staat een windmotor met regelgordijn opgesteld die de magazijnbalgen bedienen. Motoren en regelgordijnen zijn in orde. De belering van de reguleurbalgen links en rechts is waarschijnlijk nog de originele uit 1905. Deze voelt hard aan er zijn geen verontrustende lekkages te zien of te horen, voor zover inspectie van de strak ingebouwde balgen mogelijk is. De harmonicakoker die aansluit op de registerkast van Man. II is scheef en in matige staat. De neuzen van de grote reguleurbalg in de rechter kas vertonen beginnende scheuren. De harmonicakoker aan deze zijde hangt ook iets scheef.

Een totaalrestauratie van de balgen, die naar het zich laat aanzien forse demontage van het orgel vereist, op termijn aan de orde. Hoe lang de balgen nog meegaan, is niet te voorspellen. Voorlopig kan in geval van overmatige lekkage worden volstaan met het over plakken van lokale scheuren, bijplakken van neuzen en herstellen van langsnaden.

[Beheersplan] De staat van de windvoorziening is globaal gelijk gelijk gebleven. Inmiddels zijn de hoeken van de balgvouwen (met name die van de balg in rechter orgelkas) verder verslechterd dat op deze punten op korte termijn lekkage valt te verwachten. Een te grote terugval van de winddruk door lekkage is nadelig voor de reactiesnelheid van de tractuur en de stemming van het instrument bij grotere registraties. Voor de middellange termijn dient het overplakken van scheuren in de neuzen en van de langsnaden van beide balgen te worden begroot; idem overplakken lekkages in de beide harmonicakokers.

De restlevensduur van beide windmotoren is niet goed te schatten. Het is verstandig om voor de middellange termijn de vervanging van één motor te begroten: € 5.000 exclusief btw voor aanschaf nieuwe motor en plaatsing door de orgelmaker en kosten voor afkoppelen van de oude en aansluiten van de nieuwe motor door een erkend installateur.

Tractuur

De toets- en registertractuur in het orgel (dus niet die in de speeltafel) zijn uitgebreid gereviseerd in 2014 en in grote lijnen in orde. De toontractuur munt niet uit in snelheid, maar reageert acceptabel.

[Beheersplan] Het orgel vertoont nogal wat 'huilers' (tonen die zacht klinken terwijl er geen toetsen worden ingedrukt). De oorzaak daarvan kan gelegen zijn in de werking van toonbalgjes onder invloed van de relatieve luchtvochtigheid in combinatie met een iets te kritische afstelling van kegelstangen. De huilers verdwijnen (nagenoeg) wanneer het orgel een tijdje gespeeld wordt (dat beslaat in de praktijk dus het eerste deel van een kerkdienst), maar er zijn naar verluidt perioden waarin ze hardnekkig blijven doorklinken. Het bijstellen van de betreffende kegelstangen biedt soelaas. Een andere mogelijke oorzaak kan zijn de vervorming van de kegels in de windladen. Alleen volledige restauratie van de windladen neemt deze oorzaak weg, er is geen

provisorische remedie. Voor het afregelen van kegelstangen dient twee keer per jaar een halve dag te worden begroot (met reiskosten) bovenop het reguliere onderhoud.

Windladen

De windladen zijn volgens Domisse nagezien in 1977. Wat dat precies inhield, is niet bekend. Adema heeft in 2014 aan de onderzijde van de windladen gewerkt in verband met de toontracuur. De inwendige staat van de windladen laat, gelet op de storingen, te wensen over; de laden moeten op termijn integraal gerestaureerd worden.

[Beheersplan] Na de schoonmaak van 2017 zijn in afwachting van totale restauratie van windladen op dit moment voor de middellange termijn redelijkerwijs geen provisorische ingrepen aan de windladen te voorzien. Zie ook onder het kopje *Tractuur* hierboven.

Pijpwerk

Het pijpwerk staat er grosso modo goed bij. Er is gebruikelijke stemschade aangetroffen (te veel vervormde of ingescheurde bovenranden et cetera). Bij een beperkte steekproef is geen loodoxidatie aangetroffen op de metalen tongwerkkoppen.

Bij het beluisteren van alle tonen viel het volgende op:

Quintatön I	g ³ lelijk
Flöte 4' I	huiler op gis ¹
Quinte 2½' I	doorspraak, waarschijnlijk in h ⁰ (lekkage windlade?), neiging tot huiler op c ¹
Mixtur I	huiler (waarschijnlijk) op f ⁰ , C vals, hoogste octaven vals
Trompete 8' I	vanaf g ² enkele tonen traag, f ³ zwijgt
Voix celeste II	c ³ zwijgt
Lieblisch Gedeckt II	huiler op cis ³
Rohrflöte II	huiler waarschijnlijk op Gis
Kromhoorn II	veel slechte en langzame tonen, niet te determineren huiler
Subbass Ped	fluittoon (niet te determineren), G weigert dan wel, dan niet
Violin-Bass 16' Ped	B traag, f ¹ zwijgt, groot octaaf erg langzame tonen

Bovenstaande gebreken kunnen veroorzaakt worden door onregelmatigheden in het pijpwerk maar ook in de tractuur of de windlade, zoals eerder gemeld. Het is niet waarschijnlijk dat storingen in de speeltafel hieraan debet zijn.

De werking van de zwelkast van Man. II is goed. De stapelbalg werkt naar behoren, de belering ervan is in goede staat.

[Beheersplan] Na de schoonmaak van 2017 en correcties van de grootste mankementen vallen voor de middellange termijn geen provisorische instandhoudingswerkzaamheden te voorzien voor het pijpwerk, behalve uiteraard een jaarlijkse stemming. In afwachting van de totale restauratie van het orgel dient die stemming terughoudend te geschieden. Het verhelpen van ontstemmingen veroorzaakt door een probleem in de windlade is slechts symptoombestrijding en

leidt tot onnodige schade aan de pijpen. Voor het bijhouden van de stemming worden jaarlijks twee dagen begroot met reiskosten.

Resumé

- Het orgel dient ieder jaar regulier onderhoud te ondergaan bestaande uit een correctieve stemming en controle/smeren van de windmotoren, controle verdere windvoorziening en toon- en registertractuur in de speeltafel en in de orgelkassen; daarvoor te begroten twee dagen en reiskosten
- Bovenop het regulier onderhoud worden jaarlijks twee halve dagen begroot met reiskosten inclusief btw voor het verhelpen van hardnekkige storingen in de toon- en registertractuur
- Voor de middellange termijn worden voor iedere balg en de bijbehorende harmonicakokers het overplakken van scheuren van (langs)naden en hoeken begroot met reiskosten en materiaalkosten
- Voor de middellange termijn wordt vervanging van één windmotor begroot voor € 5.000 (aanschaf nieuwe ventilator, plaatsing door orgelmaker en kosten voor afkoppelen van de oude en aansluiten nieuwe motor door een erkend installateur)
- In de begroting wordt ook de btw meegenomen
- De instandhoudingswerkzaamheden worden uitgevoerd door een en dezelfde orgelmaker met het oog op consistent onderhoudsbeleid

Hilversum, 6 augustus 2019

Cees van der Poel